

„Ungheriano”: A magyar akcentus olaszul beszélve

Huszthy Bálint

Az „idegen akcentus” jelensége sokféle nyelvészeti megközelítést megenged, az elméleti nyelvészet számára a legfontosabb ezek közül: nyelvi kontaktusok tetten érése szinkroniában. Az akcentusos idegennyelv-kiejtés ugyanis nem elhanyagolható részben a beszélők anyanyelvének produktív fonológiáját tükrözi vissza (vö. Flege 1981; Altenberg–Vago 1983; Archibald 1998; Major 2001; Hansen Edwards–Zampini 2008). Magyar beszélők jellegzetes olasz kiejtése (továbbiakban *ungheriano*) is igen fontos elméleti tanulságokkal bírhat a magyar fonológiára nézve.

Az előadásban az ungheriano legfontosabbnak vélt jellemzőit mutatom be, az adatokat egyetemi olaszórák alkalmával végzett spontán hangfelvételek és egy kérdőíves felmérés segítségével nyertem. Utóbbit 10 magyar anyanyelvű olasztanár töltötte ki. A kérdőívben elsősorban szótagolással kapcsolatos feladatok szerepeltek, a szóhangsúly helyzetét, a hangsúlyos magánhangzó hosszát és a szótaghatárokat kellett megjelölni 95 célszóban, melyek önállóan vagy példamondatokban szerepeltek. Az adatközlők 15–58% (átlagosan 40%) hibát vétettek a magyar akcentus befolyására.

A magyar és az olasz nyelv (köznyelvi) hangállománya között nagy az átfedés, a legtöbb magyar akcentuselem nem is a fonetikai, hanem a fonológiai különbségek számlájára írható. Jó példa erre az ungheriano-ban gyakran fellépő /e/ > /ɛ/ és /ɛ/ > /e/ hanghelyettesítés. Bár mindkét magánhangzó mindkét nyelvben fonéma értékű, a magyarok gyakran felcserélik őket a két elem eltérő disztribúciója miatt. A legtipikusabb csere az olasz hosszú /e:/ helyetti /ɛ:/, illetve az olasz rövid /e/ helyetti /ɛ/, pl.: ol. *p[ɛ]sc[e]* ’hal’ > ungh. *p[ɛ]sc[ɛ]*, ol. *tr[ɛ:]no* ’vonat’ > ungh. *tr[ɛ:]no*, ol. *insi[ɛ:]m[e]* ’együtt’ > ungh. *insi[ɛ:]m[ɛ]* stb.

Az olasz diftongusok megvalósításában is gyakran nehézségbe ütköznek a magyar anyanyelvűek, a kérdőív szótagolási feladataiban több adatközlőnél visszatérő hibák voltak a következők: ol. *a-zio-ne* ’tett’ > ungh. *a-zi-o-ne*, ol. *gra-tui-to* ’ingyenes’ > ungh. *gra-tu-i-to*, ol. *eu-ro* > ungh. *e-u-ro*, ol. *in-sie-me* > ungh. *in-si-e-me*, ol. *a-iuo-le* ’virágágyás’ > ungh. *a-iu-o-le* stb. Az ungheriano-ban így egy szótaggal hosszabban valósulnak meg ezek a szavak az olaszhoz képest, általában egy hiátustöltő elem betoldásával, pl.: ol. *insieme* [in’sje:me] ~ ungh. [insi’je:mɛ].

Szintén a szótagoláshoz kötődik az ungheriano egy több akcentuselemet is eredményező jellemzője, a zárhang+likvida (továbbiakban TR) csoportok külön szótagolása. Az olasz fonológiában a TR-kapcsolatok egyetlen szótagkezdetet alkotnak (Krämer 2009), a magyarban azonban nem (Siptár–Törkenczy 2000), ami a kérdőívben valamennyi adatközlő számára gondokat okozott, pl.: ol. *cat-te-dra* ’szószék’ > ungh. *cat-ted-ra*, ol. *al-le-gro* ’vidám’ > ungh. *al-leg-ro*, ol. *ar-bi-tro* ’bíró’ > ungh. *ar-bit-ro* stb. Az eltérő szótagolás egyik eredménye, hogy a magyarok jellemzően nem nyújtják meg a hangsúlyos magánhangzót TR-kapcsolatok előtt, holott az olaszban ezek mindig hosszúk, pl.: ol. *s[o:]pra* ’fent’ > ungh. *s[o]pra*, ol. *v[ɛ:]tro* ’üveg’ > ungh. *v[ɛ]tro* (itt a nyújtás elmaradása [ɛ:] > [ɛ] cserét is eredményez), ol. *p[a:]dre* ’apa’ > ungh. *p[a]dre* stb. Ez annak köszönhető, hogy a magyarok zártnak érzik a szótagot, így feleslegessé válik a magánhangzó megnyújtása. Az olaszban ugyanis a hangsúlyos szótagnak nehéznek kell lennie, így megnyújtják a magánhangzót TR előtt, ám a magyarok számára a kóda-mássalhangzó miatt már eleve nehéz a szótag, így nincs szükség magánhangzónyújtásra.

Ugyancsak a két nyelv eltérő szótagszerkezetére vezethetők vissza az ungheriano jellemző hangsúlykiosztási hibái. Az olaszban változó a szóhangsúly helyzete, az a szavak utolsó három szótagjának bármelyikére eshet, és a pozíció nyelvtörténeti okoknál fogva lexikálisan meghatározott. Ez valamennyi olaszul tanuló számára bonyodalmakat okoz, a

magyarok azonban feltételezésem szerint egy szinkrón fonológiai logikát követve osztják ki a szóhangsúlyokat az ungherianóban. A korpusz alapján négy tipikus hangsúlyozási minta rajzolódik ki, ha a több szótagú szavak utolsó előtti és azelőtti szótagját vesszük figyelembe (a véghangsúlyt az olasz helyesírás jelöli, így ezzel itt nem foglalkozunk).

Azokban a szavakban, melyek utolsó előtti szótagja nyílt (Ny), az azt megelőző pedig zárt (Z), a magyarok jellemzően a zárt szótagra helyezik a hangsúlyt, attól függetlenül, hogy az az olaszban a kettő bármelyikére eshet. Példák a [ZNy]-mintára: ol. *cornice* 'keret' > ungh. *còrnice*, ol. *pantera* 'párduc' > ungh. *pàntera*, ol. *nocciola* 'mogyoró' > ungh. *nòcciola* stb. A fordított [NyZ]-minta esetén az ungherianóban ugyancsak a zárt szótag részesül előnyben, pl.: ol. *anatra* 'kacsa' > ungh. *anàtra*, ol. *celebre* 'híres' > ungh. *celèbre*, ol. *penetra* 'behatol' > ungh. *penètra* stb. Ezekben a példákban az utolsó előtti szótagok zártságát a TR-kapcsolatok külön szótagolása okozza (így a jellemző félrehangsúlyozás egy újabb érv emellett). A téves hangsúlykiosztások fonológiai oka, hogy míg az olaszban a lexikálisan adott szóhangsúly és a szótagsúly-érzékenység hatására megnyúlnak a nyílt szótagban lévő magánhangzók (pl. [pan'te:ra]), az ungheriano az eleve nehéz szótagra helyezi a hangsúlyt (pl. ['pantera]), így elkerül egy „felesleges” magánhangzónyújtást (hasonlóan a TR előtti magánhangzók jellegzetes rövid ejtéséhez, l. fent).

Olyan szavak, melyeknek utolsó előtti és azelőtti szótagja is zárt ([ZZ]-minta), az ungherianóban jellemzően az utolsó előtti szótagon hangsúlyozódnak, pl.: ol. *mandorla* 'mandula' > ungh. *mandòrta*, ol. *arbitro* > ungh. *arbitro*, ol. *albatro* 'albatrosz' > ungh. *albàtro* stb. Ez feltehetőleg a legtipikusabb olasz utolsó előtti szótaghangsúlyozás analógiájára történik. Végül, ha valamennyi szótag nyílt ([NyNy]-minta), a magyar akcentusban az utolsó előtti lesz leggyakrabban hangsúlyos, pl.: ol. *canoa* 'kenú' > ungh. *cànoa*, ol. *erede* 'örökös' > ungh. *èrede*, ol. *radice* 'gyökér' > ungh. *ràdice* stb. Ez akár a magyar első szótagi hangsúly analógiájára is történhetne, ám javaslatom szerint az oka hasonló a fentiekhez: vagyis amennyiben az ungheriano nem talál zárt szótagot, és így mindenképpen meg kell nyújtania egy magánhangzót, azt az első rendelkezésre állóval teszi meg.

Hivatkozások

- Altenberg, Evelyn P.–Robert M. Vago (1983). Theoretical implications of an error analysis of second language phonology production. *Language Learning* 33: 427–447.
- Archibald, John (1998). *Second Language Phonology*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Flege, James E. (1981). The phonological basis of foreign accent: A hypothesis. *TESOL Quarterly* 15: 443–455.
- Hansen Edwards, Jette G.–Mary L. Zampini (2008). *Phonology and Second Language Acquisition*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Krämer, Martin (2009). *The Phonology of Italian*. Oxford: Oxford University Press.
- Major, Roy C. (2001). *Foreign Accent: The Ontogeny and Phylogeny of Second Language Phonology*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Siptár Péter–Törkenczy Miklós (2000). *The Phonology of Hungarian*. Oxford: Oxford University Press.